

Приказ

Дијахронијско-синхронијски преглед проучавања, утврђивање основа жанра и искорак ка даљим истраживањима предања

Predaja: Temelji žanra. Ur. Ljiljana Mraks i Evelina Rudan. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2018, 478 str.

Означено као камен спотицања у жанровској класификацији усмених прозних облика, предање и данас представља један од интригантнијих жанрова. Стилска неухватљивост и разноврсност облика чине његово проучавање инспиративним и плодним пољем, при чему утврђене основе жанра остају темељна полазишта, али и подстицај за даљу дискусију. Зборник студија *Predaja: Temelji žanra* окупља канонске текстове неких од најутицајнијих фолклориста – Владимира Пропа, Макса Литија, Вилијама Баскома, Карла фон Сидова, Олдржиха Сироватке, Кирила Чистова. Реч је о фундаменталним

текстовима који преиспитују и промишљају одлике, законитости и место предања у жанровској категоризацији усмених форми. Иако је већина преведених студија објављена на изворном језику, као и у преводу, неколико деценија раније, изложене идеје актуелне су и подстицајне за нова посматрања постављених проблема, јер жанр предања и даље прате до краја неодгонетнута теоријска, семантичка, методолошка и епистемолошка питања. Зборник окупља радове који постављају и преиспитују опште жанровске особености и нуде дијахронијски преглед проучавања у светској и хрватској научној заједници, али и синхрони осврт на нека од савремених разматрања. Утицај и важност ових текстова за светску научну заједницу нису нарушени сменама различитих научних парадигми, па они остају актуелни и незаобилазни на пољу проучавања жанра.

Прво поглавље зборника обухвата уводне текстове уредничког тима, Љиљане Маркс и Евелине Рудан. Њима је представљена садржина зборника, дате су уводне напомене и означен циљ подухвата –

обједињавање фундаменталних студија о предањима, међу којима има и неких новијих, до данас непреведених и необјављених на српском односно хрватском језичком подручју.¹ Смештајући изабране текстове у одговарајући контекст и представљајући време и околности под којима су они настајали, уреднице нуде и преглед досадашњих постигнућа у овој области истраживања. Реч је о прегледним чланцима о жанровским основама предања и начину на који је научна мисао о особености овог жанра конституисана, мењана, допуњавана и преиспитивана.

Нулти текст симболичан је наслов другог поглавља зборника. Своје је место овде пронашао само један чланак – управо онај нулти, текст од којег почиње промишљање о жанровској различитости између бајке и предања. Почетак научне расправе о одликама и позицији предања несумњиво означава предговор првој свесци збирке *Немачких предања* браће Грим. Можда најцитиранија мисао предговора јесте она којом се бајка диференцира од предања на основу поетичности, док се предањима признаје историчност. Браћа Грим предања виде као мање распрострањена у односу на бајку, али специфичнија, необичнија и у извесном смислу архаичнија. Управо овим, романтичарски интонираним текстом, они утиру пут потоњим генерацијама истраживача и дају основна полазишта за објашњавање одлика и позиционирање предања у оквиру усмених прозних жанрова.

Треће поглавље зборника у извесном се смислу надовезује на предговор браће Грим и разматра место жанра предања у систему усмене прозе. Текст *Принципи класификације фолклорних жанрова* Владимира Пропа, први пут објављен 1964. године, поставља јасне, структуралистички прецизне критеријуме класификовања фолклорних жанрова. Проп полази од идеје развијане у совјетским научним круговима да је у темељу сваког фолклорног проучавања жанр, и захтева прецизну класификацију без које нема даљег разматрања фолклорних облика. Структуралистички приступ фолклорном делу видљив је у захтеву да се најпре анализира композиција, с којом су у нераскидивој вези сиже и фабула. Поред поетике, Проп се залаже и за истраживање свакодневне примене жанра и начина његовог извођења. Још један важан аспект је синкретичност, тј. веза фолклорног дела с музиком. Према Пропу, жанр одређују поетика, свакодневна примена, начин извођења и однос према музици.

¹ Неки фундаментални чланци о предањима били су преведени још крајем осамдесетих, у значајном избору који је приредила Зоја Карановић у часопису *Поља* 1987, 33(340): радови Фон Сидова, Баскома, Сироватке, Чистова, Литија, Рериха, Дег, Греверус, Виртанен, поред текстова српских аутора (Јовановић, Самарџија, Ковачевић, Карановић).

Основним поставкама класификације усмене прозе бави се и текст Карла фон Сидова о категоријама усмене прозе, објављен тридесет година пре Пропове расправе. И поред видљивих позитивистичких утицаја и захтева да се и усмене прозне врсте класификују и разграниче прецизно као што је то случај са животињским и биљним врстама у природним наукама, Фон Сидовљев чланак остаје и данас значајан и актуелан у терминолошком и идејном смислу. Он нуди термине за означавање типова предања – меморат, хроникат и фабулат. Док предност даје фабулату, а хроникат означава кратким саопштењем без поетских вредности, меморат за Фон Сидова остаје на граници предања. Дефинише га као опис доживљаја појединца који постаје предање тек након што уђе у традицију. Основна замерка потоњих проучавалаца предања овоме чланку јесте то што Фон Сидов своја запажања гради већином на стилизованим примерима и нема шири увид у теренску грађу.

Решења за класификовање усмених прозних облика нуди и чланак Кирила Чистова о проблемима категорија усмене прозе ненаративног ('небајковног') карактера, објављен 1967. године. Указујући на значај разликовања фиктивних облика од оних у које се верује и који су уско повезани с реалношћу, Чистов се залаже за успостављање класификације у којој дефинисање жанрова не сме бити одвојено од социјално-животних функција дела. Идеја о даљој расподели врста и жанрова у оквиру постављених надређених категорија у фолклористици ипак није прихваћена са одушевљењем, али Чистовљев чланак остаје један од значајнијих покушаја да се изнађу јасна решења за поменуте проблеме.

У оквиру исте тематске целине место проналази и рад Курта Ранкеа *Проблеми категорија усмене прозе*. Аутор нуди занимљиве поставке ослањајући се на идеју Јохана Хојзинге, у чијој је основи човек као *homo ludens*. Хојзинга игру сматра подједнако важном за човека као и само стварање. У Ранкеовој социо-антрополошкој поставци човек је биће које приповеда – *homo narrans*. Умеће приповедања отпочиње на најранијем ступњу човековог духовног развитка, а *homo narrans* није појединац већ скуп свих који приповедају и преносе приче новим нараштајима. Супротстављајући се идејама Кирила Чистова, Ранке категорије усмене прозе доживљава као антрополошки појам, јер иза сваке врсте стоји човек који је ствара и који се у процесу њеног стварања суочава са светом у себи и око себе, и у само приповедање укључује сопствене мисли и емоције. Једно од важнијих Ранкеових запажања јесте да и сами приповедачи препознају категорије прозе, што аутора доводи до закључка да оне нису проистекле из савремених научних тенденција.

Поглавље затвара текст *Облици фолклора: прозни наративи* Вилијама Баскома из 1965. године. Како би објединио појмове приповетке, мита и предања, Баском уводи термин прозни наратив, којим означава категорију уметности речи. Приповетку, мит и предање Баском посматра као три засебне категорије прозног наратива, узимајући за један од главних критеријума разврставања начело истинитости. Полази од идеја да казивачи праве разлику између фиктивних и нефиктивних облика, те приповетке означава фикцијама које имају превасходно забавну функцију, мит види као део вере одређене заједнице, док предања означава прозним наративима која и наратор и слушаоци сматрају истинитим.

Предаја у облику: Структура, композиција и стил жанра наслов је четвртог поглавља зборника. Први текст у оквиру ове тематске целине је *Предаја* немачког етнолога Хермана Баузингера из 1968. Баузингер прилази предању с намером да свеобухватније прикаже његове жанровске одлике. Полази од чињенице да је грађа предања врло разнолика и да у проучавању најпре треба пронаћи нешто што јој је заједничко. Крећући се путем који су отворила браћа Грим, Баузингер предања означава као нејасне и неодређене облике у односу на бајке, а као њихову главну особеност види магловитост уместо оштрих и прецизних контура. Уочава три типа предања: доживљај натприродног садржаја води према демонолошком предању; догађај или збивање утемељени су у историјској концепцији, што даје културно-историјско предање; етиолошка предања изразито теже објашњавању и у њиховој је сржи објективизација.

Предањима је постојање стилских особености често одрицано, или је пак у истраживању овај аспект занемариван. Рад Макса Литија *Праоблик и циљни облик предаје и бајке* (1967) представља важан допринос научној мисли, јер предање посматра као облик који поседује књижевне одлике и указује на њихову стилску разноврсност. Макс Лити до ових запажања долази бавећи се испитивањем релације између 'праоблика' и циљног облика. Сматра да се циљни облик развија из 'праоблика', а у процесу преношења долази до промена које доприносе уметничкој успелости новонасталих творевина.

У поглавље о структурним и стилским одликама предања уреднице зборника уврстиле су и чланак *О морфологији и категоризацији предаја* Олдржиха Сироватке, објављен 1964. године. Сироватка структуралистички приступа решавању питања класификације предања: посматра његову морфологију, испитује и анализира облик, мотиве, типове и проучава законитости међу њима. Питање класификације предања он види у његовој структури, јер је предање композицијски нестабилно и аморфно, што резултира немогућношћу да се поставе јасна мерила и направи прецизна подела.

Питањима одређења жанра посвећен је и чланак *Народна предаја – Volkssage: Камен спотицања у подјели врста усмене прозе* (1968). Тадашња југословенска фолклористика се до објављивања помену-те студије мало занимала за ову врсту усмене прозе, па ауторка њоме прави важан искорак и усмерава пажњу научне јавности ка положају предања.

Текст Дивне Зечевић *Усмене предаје као књижевна организација човјекова доживљавања повијести и природе* (1974) доказује да дела усмене књижевности имају естетски карактер и припадају сфери уметничког, при чему се у помоћ призивају лингвистичка истраживања о разликама између књижевног и некњижевног текста. Као пример на коме ће показати да је и усмена књижевност уметност, Дивна Зечевић узима предања управо зато што су овом фолклорном облику више пута у науци оспораване естетске вредности. Ауторка се позива на ставове Радослава Катичића, који сматра да информацију књижевном чини начин њеног остваривања, и закључује да је за остваривање структуре предања потребан тоталитет животног искуства. Даље истраживање одвешће је до тврдње да и најједноставнији облици, сачињени тек од једне синтагме, могу бити увршћени у предања и могу имати естетску вредност. Основна идеја рада јесте да се усмено предање јавља као поетски доживљај и да је његова књижевна организација неоспорна.

Поглавље затвара текст Евелине Рудан *Формуле вјеродостојности у демонолошким предајама* (2006). Чланак одговара на питања како се у предањима показује казивачев однос према истинитости и анализира природу исказа којима се казивач позива на веродостојност догађаја. Формуле веродостојности Руданова види као жанровско и стилско обележје предања, нудећи њихову прецизнију поделу на временске, просторне (месне), формуле сведочења и приповедања.

У поглављу *Предаја у зрцалу: преговарање жанра* расправља се пре свега о односу предања и веровања. Фински фолклориста Лаури Хонко у раду *Меморати и народно вјеровање* (1964) настоји да одговори на питање у којој мери меморати могу бити поуздани показатељи колективних веровања. Он настоји да осветли однос етнолога и антрополога према грађи и предлаже поступке који би истраживачу омогућили да разуме природу народног веровања. Мада меморат види као занемарену књижевну врсту, Хонко сматра да овај облик у функционалној анализи народног веровања заузима најзначајније место.

Коауторски текст *Предаја и вјеровање* (1976) Линде Дег и Ендруа Важоњија испитује предање узимајући у обзир његов садржај и облик, извођење и преношење. Аутори закључују да питање објективне истине треба искључити из дефиниције жанра. Захтев за објективном

истином и веровањем приповедача/публике у истинитост приче нису прикладно мерило за дефинисање предања.

Текст Луца Рериха *Предаја – бајка – вјеровање: Колективни страх и његово савладавање* (1984) промишља начине на које предања, веровања и бајке одражавају колективне страхове. Аутор у бајци препознаје механизме којима се човек бори против страха, савладава га и носи се с њим, док предање види као жанр који у највећој мери артикулише и изражава колективне страхове. Посматрајући причу као извор страха или пут ка његовом надвладавању, Рерих расправља о утицају човекових емоција на усмено приповедање и обликовање поменутих жанрова.

Последња два рада у оквиру поглавља представљају прегледне чланке најзначајнијих промишљања о жанру предања у светској и хрватској научној заједници. Циљ текста *Догодило се то недалеко одавде...: Преглед теорије и карактеризације предаје* (1990) Тимотија Р. Тангерлинија јесте да дâ широк и детаљан историјски преглед научног проучавања предања у свету. Аутор полази од представљања основних обележја усмених предања, нудећи синтетичан и систематичан приказ најзначајнијих поставки о жанру. Чланак *Особит и самосвојан свијет усмене предаје: Стара и нова читања* Љиљане Марк приказује развој интересовања за жанр предања у хрватској фолклористици.

Последње поглавље зборника *Неуоквирена предаја – преживљавање жанра* окупља радове који испитују потенцијално трансформисање жанра предања, али и самог усменог приповедања. Уреднице су овде уврстиле радове настале у различитим временским интервалима, показујући да је питање тренутног положаја приповедања постављано и у прошлости, а уједно су указале на континуитет промишљања о могућим променама на том пољу. Први чланак поглавља, *Структуре свакодневног приповиједања* Хермана Баузингера, објављен је 1958. године и покренуо је питања о тадашњем стању усменог приповедања и положају приче. Баузингер уочава да усмено приповедање не јењава упркос песимистичким прогнозама и бојазни појединих научника. Приповедне форме преживљавају, у извесном смислу мењају своју природу, задржавајући везе с традиционалним.

Текст Владимира Битија *Свакодневна прича: Нови темељи приповиједања* (1984) бави се свакодневном причом као основним видом приповедања. Наратолошки усмерен, Битијев рад буди занимање за приповедање о свакодневици и уводи га у научне токове. Осврћући се на рад Маје Бошковић-Стули и њена запажања о причањима из живота, Владимир Бити уочава да је у тадашњој домаћој фолклористици интересовање за свакодневно приповедање пробуђено раније, али да

је ипак у потоњим годинама ова сфера остала без интензивније спроведених истраживања.

Зборник затвара рад Линде Дег *Скупљање предаја данас: Добро дошли у збуњујући лабиринт интернета*, први пут објављен на самом крају 20. века, 1999. године. То је пионирски рад на пољу проучавања фолклора на интернету, али и проучавања понашања предања у новом окружењу и медију. Ауторка испитује механизам преношења предања у новим околностима, посебно стављајући акценат на питање како предања која живе и преносе се путем интернета могу утицати на друштво.

Књига *Предаја: Темељи жанра* утире пут даљим разматрањима и промишљањима жанра предања. Превођење неких од фундаменталних радова на овом пољу олакшало је даљи истраживачки пут. Изразита дијалогичност зборника и обједињавање великог броја различитих методолошких и теоријских поставки омогућили су да се путем окупљања најважнијих научних гласова на једном месту учини значајан искорак ка изналажењу нових одговора на нека стара, али и савремена питања.

МА Ана Савић

Институт за књижевност и уметност у Београду

Е-пошта: anagarsija93@hotmail.com

Примљено: 29.10.2019.

Прихваћено: 15. 11. 2019.